

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-69>

УДК 338.22:005

СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО СОЦІАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

CREATION AND DEVELOPMENT OF DOMESTIC SOCIAL BUSINESS

Слободянюк Ольга Василівнадоктор економічних наук, професор,
Національний університет «Одеська юридична академія»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2678-4707>**Шостак Людмила Василівна**кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8786-9582>**Slobodianiuk Olha**

National University «Odessa Law Academy»

Shostak Liudmyla

Lesya Ukrainka Volyn National University

Стаття присвячена проблемам та особливостям формування вітчизняного соціального бізнесу. Авторами зосереджено увагу на тому що саме соціальне підприємництво спроможне вирішити не лише економічні але значні мірі і соціальні негаразди суспільства. В контексті дослідження було визначено можливості розвитку вітчизняного соціального бізнесу та окреслено ймовірні наслідки. На основі узагальнення теоретичного матеріалу авторами виділено основні форми соціального підприємництва. Аналітична інформація свідчить про збільшення чисельності соціальних підприємств в Україні, проте існують і певні проблеми, які були виокремлені авторами. Зосередивши увагу на питанні становлення та розвитку соціального підприємництва було окреслено ефективні шляхи розвитку даної сфери економіки в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: бізнес підприємництво соціальний бізнес оподаткування.

Статья посвящена проблемам и особенностям формирования отечественного социального бизнеса. Авторами сосредоточено внимание на том, что именно социальное предпринимательство способно решить не только экономические, но и социальные проблемы общества. В контексте исследования были определены возможности развития отечественного социального бизнеса и обозначены возможные последствия. На базе обобщения теоретического материала авторами выделены главные формы общественного предпринимательства. Аналитическая информация свидетельствует об увеличении численности социальных предприятий в Украине, однако существуют и определенные проблемы, выделенные авторами. Сосредоточив внимание на вопросе становления и развития социального предпринимательства, были обозначены эффективные пути развития данной сферы экономики в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: бизнес предпринимательство, социальный бизнес налогообложения.

The article is devoted to the problems and peculiarities of the formation of domestic social business. The authors focus on the fact that social entrepreneurship is able to solve not only economic but also significant social problems of society. In the context of the study, the possibilities for the development of domestic social business were identified and the probable consequences were outlined. Based on the generalization of theoretical material, the authors identified the main forms of social entrepreneurship. Analytical information indicates an increase in the number of social enterprises in Ukraine, but there are some problems that have been identified by the authors. Focusing on the formation and development of social entrepreneurship was outlined effective ways to develop this area of the economy in modern economic conditions. Statistical information confirms the fact that this type of business is developing rapidly and is gaining momentum not only in our country but also abroad. Social business in Ukraine is a relatively young activity with rapid development dynamics. High and abrupt rates of development of social entrepreneurship in Ukraine are caused by the reaction of society to the crisis in the social, economic and political spheres. Under such conditions, the state

demonstrates limited opportunities against the background of an unlimited number of unresolved social problems. In recent years, highly developed countries have significantly intensified the innovation process, which is becoming faster and more ambitious. Innovative orientation of economic activity provides enterprises with a competitive advantage, strengthens their market position and, thus, contributes to the economic recovery of countries that support the development of innovative entrepreneurship in their countries. Low levels of material security, mass unemployment, a high share of vulnerable groups – all this is the impetus for finding alternative sources of funding for the social sphere. One of the innovative tools to address these issues can be the activities of social enterprises.

Keywords: business entrepreneurship social business taxation.

Постановка проблеми. Складність суспільних відносин, викликана затяжною економічною кризою в Україні і веденням бойових дій, є наслідком підвищеної уваги громадськості до соціальної відповідальності бізнес-структур. Соціальне підприємництво, як економічний феномен дозволяє зосередитися на вирішенні важливих соціальних проблем, творчо поєднуючи і застосовуючи соціальні та бізнес-підходи, щоб одночасно реалізувати соціально-економічну місію. Результатом ефективного функціонування соціальних підприємств є вирішення актуальних проблем з працевлаштуванням, підтримка категорії соціально чутливих громадян, їх адаптація до суспільного життя, соціальна допомога та підтримка людей з обмеженими можливостями.

Як показує історичний досвід, наука, технології та інновації завжди були вирішальним фактором у розвитку суспільства. В останні роки високорозвинені країни значно активізували інноваційний процес, який стає все більш швидким і амбітним. Інноваційна спрямованість економічної діяльності забезпечує підприємствам конкурентну перевагу, сприяє зміцненню їх ринкових позицій і, таким чином, сприяє економічному оздоровленню країн, які підтримують розвиток інноваційного підприємництва в своїх країнах.

В Україні спостерігається гостра необхідність у створенні механізму управління соціально інноваційним підприємництвом, який об'єднає всі етапи інноваційного процесу в єдине ціле, визначаючи зміст і форми державного регулювання цього процесу, принципи та методи фінансової підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціального підприємництва займається ціла плеяда науковців сього світу. Серед найбільш відомих варто зазначити Борнштейн Д. і Девіс С., Діс Г., Кім А., Назарук В., Мартін Р. і Осберг С., Мейр Дж. і Марті І., Передо А. і Маклін М., Сотула О. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити,

що все в економіці має динамічний характер, а особливо в останні десятиріччя. Тому питання ефективності розвитку та вирішення окремих проблем соціального бізнесу лишаються невирішеними.

Формулювання цілей статті. Наукове обґрунтування теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо функціонування вітчизняного соціального підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток соціального підприємництва в Україні пов'язаний із проведенням тренінгів американськими експертами в 2004 році, щодо створення соціального бізнесу громадськими організаціями.

Проте, на даний час, соціальне підприємництво є не лише нерозвиненим видом підприємництва в Україні, але й мало відомим.

Проте, в останні роки соціальне підприємництво в Україні стає трендом. Все більше активно свідомих людей та ініціативних груп і громадських організацій працюють в даному напрямку, використовуючи підприємницькі підходи при вирішенні соціальних проблем, що дозволяє соціальному підприємству зайняти вагомий нішу та вийти на новий рівень розвитку.

Всеукраїнським центром розвитку соціального підприємництва «Соціальні ініціативи» було виокремлено основні можливості вітчизняного розвитку спільного підприємництва (таблиця 1). Як бачимо, можливостей є дуже багато, що дійсно буде мотивувати вітчизняних підприємців працювати в сфері соціального підприємництва.

Проте, на даний час вітчизняне соціальне підприємництво дійсно не є розвинутим в тій мірі, щоб забезпечувати робочими місцями ту кількість бажаючих, які є в наявності. Головною причиною нерозвиненості даного сектору підприємництва є низька обізнаність про даний вид діяльності, оскільки навіть законодавча база практично відсутня. Суб'єкти підприємницької діяльності в повній мірі не обізнані в особливостях соціального підприємництва, його ролі та необхідності вітчизняному суспільству.

Таблиця 1

Можливості розвитку вітчизняного соціального підприємництва

Можливість	Наслідки
відсутність закону, який би регулював соціальне підприємництво.	велика можливість вибрати для соціального підприємства найбільш оптимальну організаційно-правову форму (ОПФ), як з точки зору бізнес-моделі, так і з точки зору особливостей оподаткування. А це означає, що зародок соціального підприємства може еволюціонувати від комерційного проекту громадської організації до публічного акціонерного товариства.
наявність ресурсів, які не задіяні традиційним бізнесом	– Найважливіші ресурси: 1) людський ресурс, до якого можна віднести такі категорії: люди з обмеженими можливостями; – біженці; національні меншини; люди похилого віку; молодь; люди із залежностями; люди, що вийшли з місць позбавлення волі; ВІЛ-позитивні люди; багатодітні мами. 2) споруди, що є у власності громад.
великий бізнес завжди зацікавлений в аутсорсингу	Багато великих підприємств намагаються не утримувати на своєму балансі низку допоміжних служб і підрозділів, бо це вимагає постійних витрат, тому все частіше можна спостерігати замовлення таких послуг, як прибирання, транспортування, кур'єрська доставка, обслуговування оргтехніки і мереж, реклама і зв'язки з громадськістю, організація подій, освітні послуги, бухгалтерський облік, виробництво різних деталей тощо. Це дає можливість розвитку малого бізнесу
лояльність споживачів до продукції соціального підприємства зростає	Оскільки малого бізнесу в Україні відносно мало, то соціальні підприємці можуть легко знаходити своїх покупців, формувати більш свідому культуру споживання, а відтак спільно вирішувати нагальні соціальні проблеми у громадах
соціальне підприємництво підтримується міжнародними фондами і організаціями	існує багато пропозицій, які дотичні до соціального підприємництва, хоч і називаються по-різному

Джерело: сформовано за матеріалами [1]

Згідно з незалежними дослідженнями на даний час в країні існують та застосовуються три основні форми соціального підприємництва [2]:

– некомерційні організації, що займаються підприємництвом у сфері своєї основної діяльності;

– некомерційні організації відкривають власні підприємства, частина доходів яких йде на фінансування їх соціальних програм;

– підприємства для людей з обмеженими можливостями: компанія звільняється від сплати податку на прибуток, якщо більше 50% її співробітників – люди з обмеженими можливостями.

За даними Європейської комісії на сьогодні у Європі існує два мільйони соціальних підприємств (10% від усього європейського бізнесу) на яких працюють понад 11 мільйонів співробітників (6% працюючих осіб у регіоні). Основними організаційно-правовими формами соціальних підприємств у європейських країнах є кооперативи (зокрема, у Португалії – «кооперативи соціальної солідарності», у Франції – «соціальні кооперативи колективної власності», в Італії – «соці-

альні кооперативи», в Іспанії – «кооперативи соціальних ініціатив» тощо) або компанії (наприклад, у Великобританії – «компанії, що працюють в інтересах громади», у Бельгії – «компанії соціальної мети») [3].

Якщо прослідкувати тенденції вітчизняного соціального підприємництва, то основними його учасниками виступають громадська організація разом з фізичною особою – підприємцем; громадські організації; фізичні особи підприємці; товариство з обмеженою відповідальністю; підприємство, як об'єднання громадян; благодійний фонд; приватні підприємства. Найменшу частку серед наведеного переліку складають приватні підприємства, оскільки їм досить важко усвідомити необхідність використання частини чистого прибутку не на власні потреби, а на соціальні проекти. Найбільш вагомий внесок у розвиток соціального підприємства роблять громадські організації, які досить часто займаються цим видом бізнесу за рахунок грантових ресурсів.

В Україні створений каталог соціальних підприємств, який постійно поповнюється

новими суб'єктами. Нині в Україні є організації, котрі підтримують соціальне підприємництво: Український фонд підтримки підприємництва, Міжнародний фонд «Відродження», Сокальська агенція регіонального розвитку, Благодійний фонд «Благовіст», Благодійне підприємство «Перлина Буковини», Благодійна організація «Центр допомоги дітям-інвалідам» та багато інших. Усі ці громадські організації сприяють популяризації в нашій країні соціального підприємництва. Особливо багато створено було із початком військових ді на Сході України. Громадські організації поповнилися соціальними медичними реабілітаційними центрами та центрами психологічної допомоги воїнам – учасникам АТО.

Останнім часом найбільша перевага надається ФОП та приватним підприємствам, оскільки в структурі національної економіки вони теж займають найбільшу частку.

Єдиної статистики щодо кількості соціальних підприємств у світі немає. Показники ЄС свідчать про 2,8 млн соціальних підприємств у регіоні. Лише у Великій Британії 2018 року діяло 99 тис. соціальних підприємств, які забезпечили робочими місцями 2 млн осіб (5% робочої сили) і зробили внесок у ВВП країни в розмірі 60 млрд фунтів. Більш як половина країн ЄС ухвалила закони або національні політики, що стосуються діяльності соціальних підприємств [4].

Враховуючи той факт, що соціальне підприємництво сприяє працевлаштуванню вразливих та соціально незахищених верств населення варто оцінити їх вплив на соціально-економічний розвиток вітчизняної економіки (рис. 1).

Отож, у більшості СП працює до 5 осіб (78 одиниць). На 26 СП працює 6-10 осіб, і в 15 СП офіційно працевлаштовано 11-20 осіб. Лише у чотирьох СП працює понад 100 працівників. Є також СП, де працюють виключно волонтери, таких організацій нараховується 10 одиниць [6, с. 254].

Можна констатувати той факт, що суб'єкти соціального підприємництва не обмежені у виборі виду діяльності. Фактично, вони надають досить широкий спектр послуг та виготовляють найрізноманітнішу продукцію.

Окрім того, досить часто зустрічається поєднання кількох видів діяльності задля поглиблення ефективності роботи підприємства та швидшого досягнення поставлених цілей, що, на нашу думку, найбільш дієво (наприклад, ресторан, прибуток якого спрямований на забезпечення фінансування соціальних проектів, а працівники – люди з фізичними вадами) (рис. 2).

Вітчизняне соціальне підприємництво має можливість вибирати ту систему оподаткування, яка є для них доцільною.

Найбільша кількість соціальних підприємств обрали для себе загальну систему

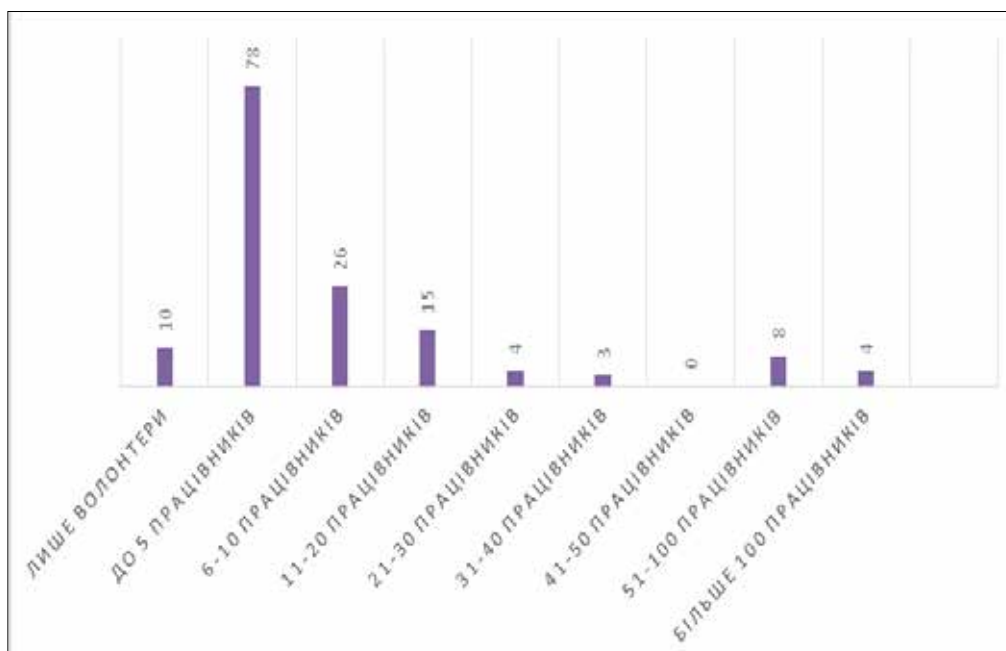

Рис. 1. Чисельність офіційно зареєстрованих працівників соціальних підприємств в Україні

Джерело: [5]

Рис. 2. Види діяльності соціальних підприємств в Україні

Джерело: [7]

оподаткування (29%), 25% оподатковуються під статусом «неприбуткової організації», третє місце займає спрощена система оподаткування (єдиний податок) – третя група (22%) та друга група (19%) і лише 3% соціальних підприємств знаходиться на спрощеній системі оподаткування – перша група. Окрім того, були соціальні підприємства, які обрали інші – пільги, фіксований сільськогосподарський податок тощо.

Для оцінки рівня розвитку соціального підприємництва в Україні варто використувати систему показників, що наведено на рис. 3, яка дозволить комплексно охарактеризувати стан та можливі тенденції розвитку даного сектору підприємництва.

Проте, існують певні проблеми при оцінюванні зазначених показників – відсутність у вільному доступі значного масиву аналітичної інформації.

Отже, соціальне підприємництво в Україні набирає обертів, про нього збільшується кількість інформації, багато зарубіжних організацій грантово підтримують вітчизняні соціальні проекти. Незважаючи на позитивні моменти, розвиток соціального підприємництва має певні нагальні проблеми, які потребують швидкого вирішення.

Не може не турбувати той факт, що незважаючи на широкий розвиток соціального підприємництва за кордоном, наші вітчизняні під-

приємці не дуже поспішають займати цю нішу бізнесу. Однозначно, що в останні роки даний сегмент підприємництва поживався, але стрімких показників розвитку ми не помічаємо.

Отже, проаналізувавши теоретичні аспекти здійснення соціального підприємництва та оцінивши стан розвитку соціальних підприємств в Україні нами виділено наступні проблеми, вирішення яких дозволить економічно захистити окремі верстви населення.

Основні проблеми:

1) відсутність законодавчого підґрунтя. На нашу думку це є найважливіша проблема, оскільки законодавчо незахищений бізнес не будуть ефективно розвивати. Для прикладу, розвиток соціального в Польщі прискорився після прийняття регулюючих нормативно-правових документів. Паралельно з відсутністю законодавчої бази існує проблема її просування на державному рівні, що ускладнює формування нормативних документів самих підприємств, оскільки виникає нерозуміння того, якими нормативними положеннями керуватись у своїй діяльності;

2) через відсутність законодавчо-нормативної бази відповідно немає припливу інвестицій, що унеможливує інноваційний розвиток існуючих соціальних підприємств та створення нових;

3) відсутність джерел фінансування. Створення ефективного бізнесу власними фінан-

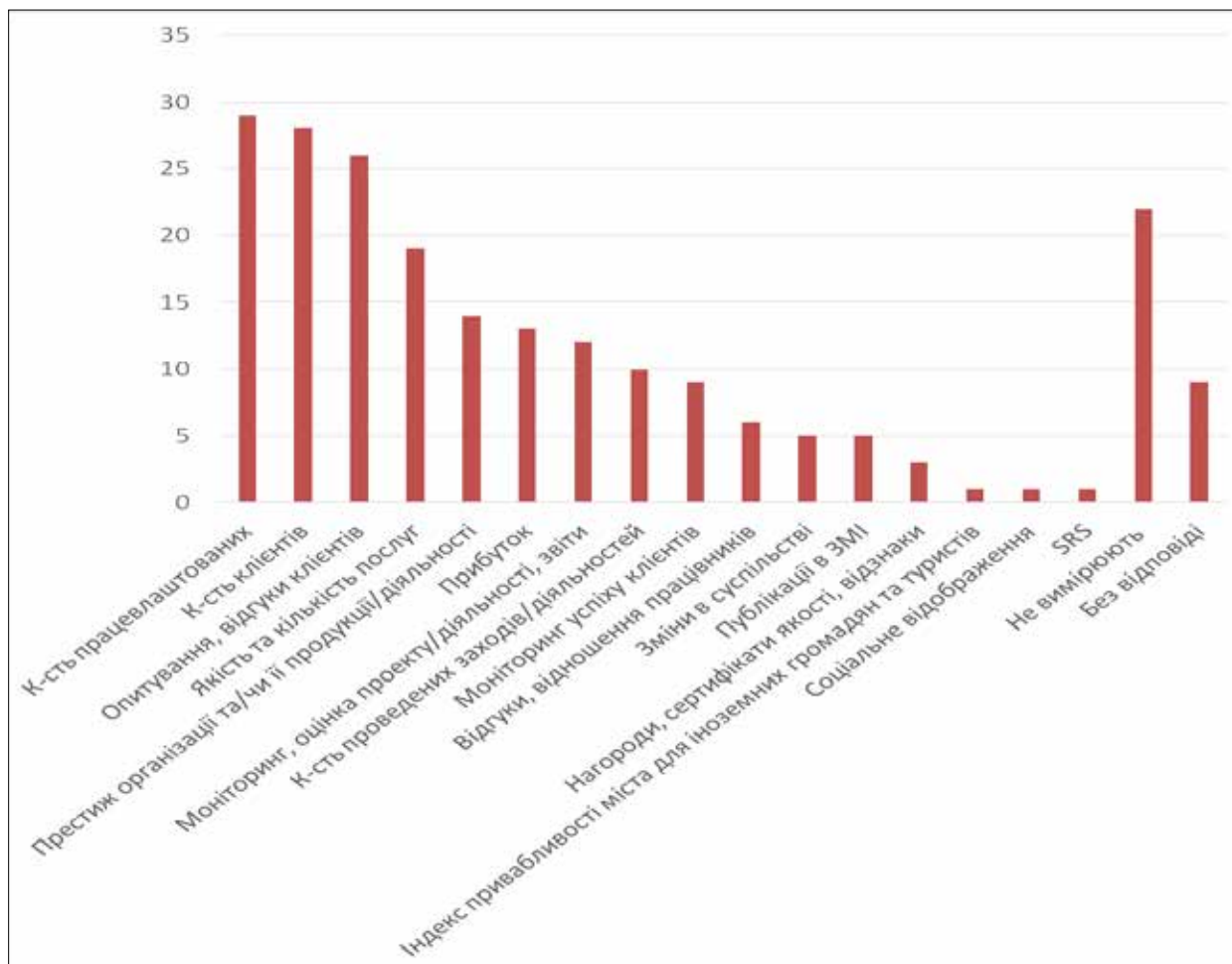

Рис. 3. Показники оцінювання рівня соціального підприємництва

Джерело: [8]

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

совими ресурсами є досить важко, особливо в тій ситуації, коли левову частку власників соціального підприємництва є самі мало захищені та вразливі верстви населення (особи, що відбували покарання в місцях позбавлення волі, матері-одиначки, багатодітні сім'ї, учасники ветерани АТО). Звичайно, передбачено пільгове кредитування, проте для його отримання необхідно мати нерухомість, яка піде у заставу і малим підприємствам досить важко отримати кредит через низьку платоспроможність;

4) неможливість соціальним підприємствам конкурувати з великими підприємствами в межах цінової політики, політики витрат тощо. Оскільки великі підприємства мають можливість знижувати ціну за рахунок «ефекту масштабу», то обсяги соціальних підприємств цього робити не дозволяють і як наслідок – клієнти купують дешевшу продукцію чи послугу;

5) нерозуміння природи соціального підприємництва з боку основних груп суспіль-

ства. Недостатнє розуміння владою, бізнесом і громадськістю тих переваг, які надає розвиток соціального підприємництва та створення соціальних підприємств в більш якісному виконанні завдань з надання соціальних послуг населенню, та підтримці громадських організацій, діяльність яких пов'язана з соціальними цілями. Відсутність системного підходу до популяризації соціального підприємництва, відсутність інформаційної мережі з питань діяльності пов'язаної з розвитком соціального підприємництва, і саме з цим зумовлюється прояв основних бар'єрів на шляху його розвитку;

6) відсутність спеціальних навчальних закладів для підготовки фахівців у сфері соціального бізнесу;

7) психологія соціального підприємця дещо відрізняється від звичайних критеріїв та логіки ведення бізнесу. Вітчизняні початківці соціальні підприємці стикаються з проблемою поєднання соціальних цілей з довгостроковою та стійкою самоокупністю. З тими

ж проблемами – протиріччя між соціальною та комерційною результативністю – стикалися і стикаються соціальні підприємці і в інших країнах, особливо у країнах з перехідною економікою. Проте за роки роботи соціальні підприємці та організації, їх підтримують, засвоїли кілька уроків, знання яких надає їм можливість подолати «кризу ідентичності» соціального підприємства – бізнес або благодійність – та узгодити громадські та комерційні інтереси, що є вкрай важливим для досягнення соціальної стабільності і благополуччя.

Це далеко не всі проблеми, які притаманні вітчизняному соціальному бізнесу, проте їх комплексне та послідовне вирішення дозволить зробити хороший старт для такого необхідного нашій державі виду бізнесу – соціального.

Однак, незважаючи на певні труднощі розвитку, соціальне підприємництво сприятиме:

- наявності ефективного підприємницького середовища;
- удосконаленню інформаційного забезпечення через формування у регіонах інформаційної бази даних щодо норм чинного законодавства України, інформаційно-аналітичних матеріалів відносно розвитку соціального підприємництва;
- відновленню підприємницької ініціативи та активності людей;
- підвищенню соціальної відповідальності;
- стимулюванню розвитку економічної конкуренції;
- підтримці соціальних проектів з боку місцевих органів влади;
- налагодженню дієвої співпраці між місцевими органами влади і соціальними підприємствами;
- стимулюванню соціального підприємництва з боку держави;
- удосконаленню системи консалтингових послуг та підготовки фахівців для соціального підприємництва;
- створенню мережі соціальних підприємств тощо.

Варто відзначити, що соціальні підприємства у порівнянні з іншими формами бізнесу мають значні переваги, які варто використовувати для досягнення позитивного результату:

- відмінна позитивна репутація організацій, що представляють соціальну діяльність;
- хороша репутація громадських організацій, широке коло партнерів на місцевому рівні органів влади, бізнесу, ЗМІ;

- акцентування діяльності на соціальних та екологічних проектах, що завжди є необхідним;

- забезпеченість ресурсами для здійснення соціального підприємництва;

- особливості керівників соціального підприємства – психологічні, моральні, соціальні;

- орієнтація на інноваційні технології;

- можливість займатися підприємницькою діяльністю повинна бути зафіксована в статутних документах.

Висновки. Національна економіка створює безліч можливостей для розвитку соціального підприємництва, незважаючи на проблемні моменти. Варто виділити окремі з них:

- відсутність законодавчо-нормативної бази варто розглядати як перспективу ефективного підприємницького розвитку, відсутність обмежень та можливість обирати найбільш прийнятну організаційну правову форму господарювання, соціальне підприємство може еволюціонувати від комерційного проекту громадської організації до публічного акціонерного товариства. Слід зазначити, що значення має не стільки форма діяльності, як мета створення бізнесу. Соціальне підприємство необхідно створювати не заради пільг, а для покращення якості життя вразливих груп населення чи громади загалом;

- наявність значного спектру ресурсів, що не задіяні в традиційному бізнесі. В першу чергу це людські ресурси, до яких відносять соціально незахищені верстви населення. Досить часто такі працівники мають високий рівень кваліфікації, знань, вмінь та навичок, проте через певні чинники не можуть знайти роботу (люди з обмеженими можливостями; біженці, національні меншини; люди похилого віку, молодь, люди із залежностями, люди, що вийшли з місць позбавлення волі, ВІЛ-позитивні люди, багатодітні мами);

- останнім часом великі підприємства не зацікавлені в утриманні допоміжних структурних підрозділів (це вимагає постійних витрат), а користуються аутсорсингом (прибирання, транспортування, кур'єрська доставка, обслуговування оргтехніки і мереж, реклама і зв'язки з громадськістю, організація подій, освітні послуги, бухгалтерський облік, виробництво різних деталей тощо). Це є ще однією можливістю для малого бізнесу.

Незважаючи на зазначені нами перспективи та позитивні моменти функціонування соціального бізнесу, вирішення окреслених проблем потребує нагального вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 5 великих можливостей для розвитку соціального підприємництва в Україні. URL: <https://delo.ua/business/5-mozhlyvostej-dlja-rozvitku-socialnogo-pidpriemnictva-v-ukraji-341252/>
2. Горішна Н.М. Феномен соціального підприємництва: сутність і критерії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Випуск 2(39). URL: file:///users/macbook/desktop/nvuuped_2016_2_16.pdf
3. Смаглий К. Чи потрібен Україні закон про соціальне підприємництво? URL: <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/135-chy-potriben-ukraini-zakon-pro-sotsialne-pidpriemnytstvo>
4. Соціальне підприємництво: куди рухаються світ і Україна. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/socialne-pidpriemnictvo-kudi-ruhayutsya-svit-i-ukrayina-333573_.html
5. Підсумковий звіт за результатами дослідження «Соціальні підприємства в Україні» / авт. тексту громадська організація «Молодіжний центр з проблем трансформації соціальної сфери "СОЦІУМ-XXI"». 2017. 32 с.
6. Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 92 с.
7. Підсумковий звіт за результатами дослідження «Соціальні підприємства в Україні» / авт. тексту громадська організація «Молодіжний центр з проблем трансформації соціальної сфери "СОЦІУМ-XXI"». 2017. 32 с.
8. Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.

REFERENCES:

1. 5 velykykh mozhlyvostei dlja rozvytku sotsialnogo pidpriemnytstva v Ukraini. Retrieved from: <https://delo.ua/business/5-mozhlyvostej-dlja-rozvitku-socialnogo-pidpriemnictva-v-ukraji-341252/>
2. Horishna N.M. (2016) Fenomen sotsialnogo pidpriemnytstva: sutnist i kryterii. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: «Pedagogika. Sotsialna robota»*, 2(39). Retrieved from: file:///users/macbook/desktop/nvuuped_2016_2_16.pdf
3. Smahlyi K. Chy potriben Ukraini zakon pro sotsialne pidpriemnytstvo? Retrieved from: <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/135-chy-potriben-ukraini-zakon-pro-sotsialne-pidpriemnytstvo>
4. Sotsialne pidpriemnytstvo: kudy rukhaiutsia svit i Ukraina. Retrieved from: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/socialne-pidpriemnictvo-kudi-ruhayutsya-svit-i-ukrayina-333573_.html
5. Pidsumkovyi zvit za rezultatamy doslidzhennia «Sotsialni pidpriemstva v Ukraini» (2017) / avt. tekstu hromadska orhanizatsiia «Molodizhnyi tsentr z problem transformatsii sotsialnoi sfery "SOTSIIUM-XXI"», 32 p.
6. Doluda L., Nazaruk V., Kirsanova Yu. (2017) Sotsialne pidpriemnytstvo. Biznes-model. Reiestratsiia. Opodatkuvannia. Kyiv: TOV «Ahentstvo «Ukraina», 92 p.
7. Pidsumkovyi zvit za rezultatamy doslidzhennia «Sotsialni pidpriemstva v Ukraini» (2017) / avt. tekstu hromadska orhanizatsiia «Molodizhnyi tsentr z problem transformatsii sotsialnoi sfery "SOTSIIUM-XXI"», 32 p.
8. Svynchuk A.A., Kornetskyi A.O., Honcharova M.A., Nazaruk V.Ia., Husak N.Ie., Tumanova A.A. (2017) Sotsialne pidpriemnytstvo: vid idei do suspilnykh zmin. Posibnyk. Kyiv: TOV «PIDPRYIEMSTVO «VI EN EI», 188 p.